

DEVLETÇİLİK POLİTİKALARININ TARIM KESİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (1930–1940)

Arzu VARLI

Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, Öğr. Gör. Dr.

THE EFFECTS OF STATISM POLICIES ON AGRICULTURAL SECTOR (1930-1940)

Abstract: Statism could be considered as a continuation of National Economic thought among the founding cadres of the Turkish Republic. Since the formative years of the Republic, the state considered the lack of a national bourgeoisie as one of the reasons behind economic backwardness. It attempted to achieve the goal of creating a national bourgeois class either through nationalization acts or full-scale mobilization of all public resources. Thus, statism manifested itself as a practice whereby the state mustered all its forces and even replaced the bourgeois class itself. During the period from the foundation of the Republic to the Great Depression, the single party rule in Turkey aimed to build up a bourgeois class. However, under its rule it opted for a controversial policy of creating too much burden on the agricultural sector for the sake of industrialization. A striking character of these bourgeois formation attempts was that the state did not wish to create a bourgeois class out of the agricultural sector. On the contrary, the agricultural sector remained weak during the statist period. Yet, despite the support it enjoyed at the expense of the agricultural sector, the industrial sector was unable to achieve capital accumulation either.

Keywords: Statism, Agricultural Sector, Industrialisation

DEVLETÇİLİK POLİTİKALARININ TARIM KESİMİ ÜZERİNDE ETKİLERİ (1930–1940)

Özet: Devletçilik, Milli iktisat düşüncesinin Cumhuriyet'in kurucu kadroları üzerindeki etkisinin devamı olarak görülmektedir. Devlet cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren ekonomik anlamda geri kalmışlığın bir nedeni olarak milli burjuvazinin yokluğunu görmüştür. Milli burjuvazi yaratma ya millileştirmeler yoluyla ya da devletin tüm olanaklarını kullanması yoluyla gerçekleşmiştir. Devletçilik de hem devletin tüm olanaklarını devreye soktuğu hem de artık kendisinin bizzat burjuvazi sınıfının yerine geçtiği bir uygulama olmuştur. Ancak tüm bu burjuvazi yaratma çabaları içinde ilginç olan, burjuvazinin tarım sektöründen çıkarılmak istenmemesidir. İttihat Terakki'den devir alınan milli burjuvazi yaratma toprak sahiplerini doğrudan hedef olarak almamıştır. Devletçilik politikalarında tarım kesimi burjuvazi olarak görülmemiş ve iktisaden zayıf bırakılmıştır. Ancak, tarım kesimine karşın desteklenen sanayi kesiminde de sermaye birikimi sağlanamamıştır. Tek parti yönetimi cumhuriyetin kuruluşundan dünya buhranına kadar olan dönemde burjuvazi sınıfının oluşturmaya hedeflemiştir. Ancak daha sonra gücü ve iktidarı çerçevesinde bir devletçilik politikasını sektörler arasında birbirinin tamamlayıcısı olmalarını sağlamadan sanayileşme için tarıma yük bindiren tartışmalı bir yol seçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Tarım Kesimi, Sanayileşme

devletin ekonomik ve sosyal hayatı düzenlemesine karşı durmak olabilir.

I. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarının genel özelliği devletçi olmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlet ve devletin en temel temsilcisi olan bürokrasi ekonomi politikalarının hem kural koyucusu hem de uygulayıcısı olarak sürekli ekonomide yer almış; devletçi politikalar yürütmüştür.

Ekonomi politikasında kuruluşundan itibaren sürdürülen devletçilik uygulamaları CHP'nin parti programına ve daha sonra anayasaya eklenerek yasal bir nitelik de kazanmıştır. Devlet artık anayasa gereği ekonominin karar vericisi olmuştur.

1930'lu yıllarda büyük halk kitleler (köylü-işçi) ile sermaye sahibi kitlenin (tüccar-toprak sahipleri) ortak bir muhalefet çizgisinde buluşması, aslında devletin tüm uygulanmalarının muhalefetle karşılaştığı anlamına gelebilir. Tüm bu kitleleri bir araya getiren şey ise

Makale 1930–1940 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde, ikinci parti deneyimi ile ortaya çıkan etkili muhalefet ve 1929 ekonomik krizi bürokrasinin iktisadi alana olan müdahalesinin artmasına neden olmuş; 1930 ve 1931 yılları, iktisat politikalarının yeniden düzenlendiği ve aynı zamanda siyasi rejimin bir dönüşümden geçtiği bir dönem olmuştur.[1]

Aslında devletçilik dönemi 1940 ile son bulmamaktadır, çünkü savaş yıllarının yarattığı konjonktürden yararlanan devlet yine tarım kesimi üzerine ağır yükler bindirmiştir. Düzenlediği vergi sistemi ve tam anlamıyla gerçekleştirmediği toprak reformu ile tarım kesiminin sermaye birikimini engellemiştir.

1940 sonrası ile ikinci parti deneyiminin ikinci kez yaşandığı yıllar, devletçiliğin açık ve çok sesli bir şekilde eleştirildiği yıllar olmuştur.

Devlet düzenleyici rolünü bir grubun çıkarına kullanırken, diğer grubun çıkarını dışlamış olmaktadır. Makale, devletin sanayici-bürokrat girişimini desteklediği 1930-1940 yılları arasında toplumun önemli bir kesimini oluşturan tarım sektörünün devletçilik uygulamalarından nasıl etkilendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçla makalede Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçilik felsefesi ortaya konmaya çalışılmış ve devletçiliğin tarım kesimi üzerindeki etkilerini göstermek hedeflenmiştir. Makalenin diğer bölümleri ise devletin ekonomide tam kontrolü sağladığı dönemde tarım kesimine hangi araçlarla müdahale ettiğini kapsamaktadır. Ayrıca tarım kesiminin devlete ve devletçilikle hedeflenen sanayi sektörüne nasıl fon aktardığı bu çalışmada ele alınan hususlardan bir diğeridir.

II. DEVLETÇİLİK POLİTİKALARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE FELSEFESİ

Milli İktisat politikalarının Cumhuriyeti kuran kadrolarca tam destek görmesi, Cumhuriyet Türkiye'sinin iktisadi yol haritasının ne yönde belirleneceğinin en temel göstergesi olmuştur. Milli burjuvazi yaratma ve sanayileşme politikaları kurucu kadrolarca kabul görmüş ve devletin iktisat politikalarının yönünü belirlemiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yönetici kadro, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşayan Türk tüccarları, az sayıda bulunan sanayicileri ve büyük toprak sahiplerini yaratmayı hedeflediği Türkiye Burjuvazisi içinde görmüştür. Yönetim bu kesimleri desteklemek için ekonomik, hukuki bazı tedbirler almaya başlamıştır. Fakat bu kesimleri desteklerken devleti bir ön koşulu vardı. Bu ön koşul, toplumun bu varlıklı kesimlerinin siyasal kurumların üst katmanlarındaki askeri-bürokrat kadronun başat bir yer tutmasını kabul etmeleriydi.[2]

1923-1931 yılları arasında da yürütülen ekonomi politikaları literatürde liberal dönem olarak belirtilse de bu dönem aslında devletçi bir dönemdi. Ancak 1923-1931 ve 1932-1939 dönemleri arasında uygulanan devletçilik uygulamalarının birbirinden farkı: 1932 sonrasında devlet işletmeciliğinin genişlemesi yönündeki tercihin; dünya ekonomik krizinin ekonomide yarattığı sorunların sosyal ve politik alanlara da yayılma endişesinin, devlet yöneticilerinin kendilerini tehdit altında hissettirmesinden dolayı yapılmasıdır.

Mustafa Kemal 1930 yılında ekonomide yaşanan zayıflamadan yola çıkarak toplumun nabzını ölçmek için "Serbest Cumhuriyet Fırkası" (SCF) Fethi Bey'e kurdurdu. Ancak SCF'nin toplumsal muhalefeti ortaya çıkarması üzerine, parti derhal Mustafa Kemal tarafından kapatıldı. SCF, ülkedeki siyasal hoşnutsuzluğu ortaya koyması anlamında Türkiye siyasi hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

İkinci Parti'nin kapatılmasının ardından Mustafa Kemal 18 Kasım 1930 ve 4 Mart 1931 tarihleri arasında Türkiye genelinde bir gezi düzenlenmesine karar verdi. Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Malatya, Konya, Balıkesir, Afyon, Samsun, Trabzon, Edirne, Kırklareli, Bursa, İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Mersin ve Ada düzenlenen gezi kapsamında ziyaret edildi. Gezi tamamlandığında başta Mustafa Kemal olmak üzere siyasi liderler, iktisadi gelişmeyi hemen hızlandırabilecek bir şeyler yapılmazsa, sadece halkın refahının değil, rejimin siyasal güvenliğinin de tehlikeye düşeceğini anlamış bulunuyorlardı.[2] Böylece devletçilik politikaları gündeme alınmaya başladı.

1931 yılının Mayıs ayında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kurultayı yapıldı. Bu kurultayda devletçilik parti programının ana ilkelerinden biri olarak kabul edildi. Ve parti, özel girişimciliği toplumsal düzenin temel bir ögesi olarak kabul ettiğini, ancak mümkün olan kısa zamanda milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde ki bu işler genelde ekonomi alanında- devletin fiili olarak ilgilendireceğini ve ilgileneceğini ilan etmiştir. Ancak devletçiliğin devletin temel ilkelerinden biri olarak anayasaya girmesi 1937 yılında olmuştur.

Devletçilik başlarda krizle mücadele etmek amacı için formüle edilmiş tedbirler bütünü iken, giderek, yeni bir devlet biçimini doğurdu ve sonunda bürokratik reformculuğu özümlemiş bir rejim ortaya çıktı.[1] Böylece bürokrasinin hâkimiyeti devletçilik politikalarıyla ortaya konmuş oluyordu.

Aslında bürokrasi, ekonomik hayata bir değişiklik getirmeyecek devletçiliği şu nedenlerden dolayı savunmuştur:[3]

1) Asker kökenli bürokratların savunma ihtiyacını yoğun olarak vurgulayarak bu ihtiyacı giderecek tesisleri kurma istekleri

2) 1929 ekonomik krizinin Türkiye'yi olumsuz etkilemesi

3) 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin devamında, 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'nın ve 1927'de çıkarılan teşvik-i Sanayi Kanunu'nun özel girişim alanında tanıdığı bir sürü kolaylık ve önceliğe rağmen bir gelişmenin olmaması; yerli burjuvazi yetiştirmek için bir devletin daha radikal hareket etmesi ve bazı kuruluşları ortaya çıkarması gerekliliğinin ortaya çıkması

4) Devletin artan nüfusu istihdam etme zorunluluğu

5) Bürokrasinin kendini güçlendirmek ihtiyacıyla da devlete ait bazı üretim araçlarını, kurumlarını geliştirmek istemesi

Yukarıdaki nedenler, bu politika dönüşümüyle bürokrasinin kime karşı güçleneceği kararının verildiği izlenimini uyandırmaktadır. Tarım kesimi ve tüccar kesimlerine karşı sanayi kesimi destekleniyordu. Bu

durum İsmail Hüsrev Tokin tarafından şöyle değerlendiriliyordu: “..., buhran Türkiye’de servet mülkiyet kutuplaşmasına yani iktisaden mukavim olmayan köylüye ait istihsal vasıtalarının iktisaden mukavim olan zümreler elinde toplanmasına sebep olmuştur.”[4] Nitekim devletçilik de, sadece devletin ekonomik alandaki üstünlüğünün tanınması anlamına gelen bir kavram olarak gelişti.[5]

Hükümet sanayi kongreleri ve sanayileşme planları düzenledi. Tüm bu girişimlerin önemli bir yönü, hükümetin toplumsal örgütlenme alanını, sadece doğrudan doğruya değil, aynı zamanda fiilen merkezi otoritenin kontrolünde olan ideolojik aygıtlar yoluyla işgal etme eğilimini ortaya koymasındır.[1] Bürokrasi devletin ekonomisini kurtaracak rolü üstlenmişti ve özel sektörün elinden tutacaktı. Mehmet Saffet devletçiliği bu sözleri doğrularcasına şöyle ifade etmiştir: “İnkılâp neslini reşit oluncaya kadar, kendi kendini idare edecek seviyeye gelinceye kadar tutacak: Türk Devletçiliği”[6]

Türk devletçiliğinin stratejik anlamıyla ilgili çeşitli görüşler oluşmuştur. Devletçilikle ilgili olarak literatürde yer almış görüşler şöyle sıralanabilir:[2]

- 1) Thornburg: Türk devletçiliği uygulamasını devlet sosyalizminin aşırı bir ifadesi olarak değerlendirir.
- 2) Bernard Lewis: Asker ve bürokratlar arasında Batı’ya ve kapitalizme karşı hislerin yeniden canlanması der.
- 3) Herslag: Sadece pragmatik bir araç değil ancak temelde köklü ve ideolojik bir öğe olarak tanımlar.
- 4) Grumpel: Devletçiliği içinde hem kamu hem de özel sektörü bulanan ve devletin ekonomiye fazla müdahale ettiği; ekonomik kalkınma için orta ve uzun vadeli hem emredici hem de yol gösterici planların olduğu bir politika.

Türkiye’de devletçilikle ilgili yapılmış çalışmalara yukarıdaki değerlendirmeler ışığında bakıldığında ortak yönler bulunmaktadır. Türkiye’de devletçilik uygulamalarına ilişkin tüm çalışmalarda devletçiliğin hem ekonomik hem de sosyal yönüne vurgu yapılmıştır. Ancak devletçilik, ekonomik bir programdan çok Kemalist kadronun siyaseti sonucu ortaya çıkmıştır. Devletçilik yönetici kadronun toplumda düzen ve devamlılık sağlamak adına bir çözüm olarak ortaya koyduğu, toplumsal muhalefetin ortaya çıktığı bir dönemde bu muhalefeti inkılâbı tamamlayana kadar gerek süre içinde kontrol altına almak için devletin ekonomide doğrudan aktör olması gerektiği görüşü sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Aslında devletçilik kriz dönemi bir ekonomik müdahale olarak değerlendirilse bile, tek parti döneminde partinin programına ve daha sonra anayasaya girmesiyle kısa süreli bir çözüm olmadığı görülmektedir. Yani, devletçilik hem parti programında hem de anayasada yer

olarak kurumsallaştırılmıştır. Bu şekilde devletin ekonomide yol gösterici ve emredici olma rolü kabul edilmiştir. Devletçilik ilkesi ile devlet sanayi sektörü için yol gösterici olurken, tarım sektörü için emredici olmaya başlamıştır.

Devletçilik politikaları ile tarımda sermaye birikimi engellenmiş; tarımdan alınan fonlar devlete aktarılmıştır. Zaten devletçilik politikalarına tarım sektörü temsilcilerinin talepleri ile değil; Kemalist kadronun aydın-bürokrat yönetici kesimin kendi inisiyatifleri ile başvurulmuştur.[2]

Devletçilik bir ekonomi politikası olarak dar bir bakış açısına hapsedilmiş; geniş kapsamlı olamamıştır. Ulusal prestij ve ülkenin kendi kendine yetmesi için sanayi kurma endişesi devletçiliği sınırlamış; devlet ve özel girişimciliğin bir arada karma gelişimi sağlanamamıştır.[7]

Devletçiliğin uygulamaya başlanmasıyla bürokratlar ve sanayiciler bir araya gelerek sanayi üretimini arttırmaya başladılar. Zaten bürokrat sınıfının yer almadığı büyük bir sanayi kuruluşunu düşünmek mümkün değildi; 1931–1940 arasında kurulan şirketlerin yüzde 74,2’sinin kurucuları bürokratlardı.[1] Zaten bürokratlar ve sanayiciler birbirlerine yetecek şekilde düzenlenmiş bir yapıyı oluşturmuşlardır. Sanayi iç pazarını oluşturacak bir gelişme henüz yaratılmadığından, köylülerden ya da işçilerden kendilerine yarar gelmesi imkânı oluşmamıştır. Tam aksine kurulan bu işbirliğine sermaye birikimi yaratması anlamında vergi ve fiyat düzenlemeleri ile sanayileşmenin finansmanı tarım kesimine yüklenmiştir.

Devletçilik politikalarının 1930’lu yıllar boyunca ekonomiye katkısı düşüktür. İmalat ve diğer kimi alanlardaki devlet kuruluşları 1933 yılına kadar faaliyete geçememiş; 1939 yılında ise imalat sanayi ve madencilik dallarında faaliyette bulunan devlet kuruluşlarının sayısı 20’yi geçmemiş; 1938 yılında imalat sanayi, madencilik ve enerji alanında toplam olarak sadece 600 bin kişi istihdam edilmiştir.[8]

Sanayicilerin korumacı duvarlar, yeni tarifeler vasıtasıyla mallarını dünya standardının üzerinde fiyatlarla satmasına imkân sağlanmasına karşın, sanayi üretimi tatmin edici düzeye erişememiş; 1930–1932 döneminde sanayi 1938 yılı fiyatları ile sadece yüzde 14,8 oranında büyüme göstermiştir.[9]

Devletçilik politikalarıyla ithalatı kısıp, tarım ürünlerinin ticaret ve ihracatını artırma siyaseti izlenmiştir. Tarımsal fazla olmadan böyle bir devletçilik önemli bir gelir artışı sağlayamamış; gelir bölüşümünde büyük kitleler aleyhine sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yine devletçilik döneminde izlenen bu yol, tarım ekonomisi, özellikle belli başlı geçim kaynakları, yani besin maddeleri açısından köy nüfusunun olumsuz etkileceği sonuçlar doğurmuştur.[10]

Devletçilik politikaları ile toplumun geniş kesimi üzerinde çeşitli yükler oluşmuştur. Sanayici bir toplum oluşturma gayesi toplumun geri kalanını ekonomik bir yükün altına sokmuştur. Devletçiliği ve devlet eliyle sanayileşmeyi Suphi Nuri şu sözlerle eleştirir:

“Biz neyiz burjuva [burjuva] mıyız? Yani mülkiyeti şahsiyeci miyiz? Hiç zannetmem. Çünkü öyle kanunlar yaptık ki. Sosyalist miyiz? Hayır. Amelisiz sosyalizm, sendikalizm olmaz ki? Sermayeci miyiz? Hayır, çünkü borç içindeyiz. Tüccar mıyız? Hayır. Bir türlü mahsulümüzü alem piyasasında satamıyoruz. Sanayici miyiz? Dört yüz müstahsil fabrikacıyı himaye için 17 milyon müstehlili zarar sokak sanayi himayeciliği ile bir memleket hiçbir vakit sanayici olamaz”[11]

Sanayileşmeyi destekleyen devletçilik politikalarıyla ne sanayici ortaya çıkmış ne de artan nüfusun ihtiyacını karşılayacak istihdam olanakları yaratılabilmıştır. Tarım kesimi ile bütünleşmeyen devletçilik verimli olamamış; sanayi ve tarım kesimi birbirinin alıcısı ve sektörel olarak tamamlayıcısı olamamıştır.[3]

Tarım potansiyelinin tümünü kullanamayan bir ülkede tarımsal üretimi arttırmadan sanayileşmeyi hedeflemek eleştiriliyordu. Dönemin önde gelen iktisat teorisyenlerinden Ahmet Hamdi Başar bu konuda eleştirilerini ağır bir şekilde dile getiriyor; devlet dendiğinde aklına sadece bürokratik bir devlet geldiğini ve bir milletin bütün ekonomisini bu devletin eline nasıl teslim edilir diyerek şöyle devam ediyordu;

“1931’lerden sonra Türkiye’nin idaresinden tek söz sahibi durumuna gelmiş olan İsmet Paşa’nın ... anladığı devletçilik, hükümetçilikti. Kapıkuluna bağlı, devlet idaresi ehliyetini kazanmış insanların elinde uygulanan bir rejime –mutlaka yeni bir ad koymak gerekirse- hükümetçilik demek daha doğru olurdu. Böyle bir rejimle kalkınma olmazdı.”[12]

Devletçilik politikalarının köylüye ve tarım kesimine olan etkileri görülmemiş bir boyuta ulaşmıştır 1930–1940 yılları arasında sanayi için gerekli fonlar köylüden sağlanmışken; sadece vergilerle köylülere ağır yükler bindirmekle yetinilmemiş, aynı zamanda bu vergiler yoluyla mülkiyetin/servetin denetimi sağlanmıştır.[13]

III. DEVLETÇİLİK POLİTİKALARININ TARIM ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye ekonomisi, cumhuriyetin kurulduğu yıllarda büyük ölçüde tarıma dayalıydı. Ülke nüfusunun yüzde 80’i kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Toplam nüfusun 13 milyon dolayında olduğu ve döneme ilişkin literatürde kırsal kesimde 8 milyondan fazla insan yaşamakta ve tarım sektöründe ise 6 milyon dolayında çalışan bulunduğu değerlendirilmektedir.

1920’lerin ortalarında Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içinde tarım sektörünün payı yüzde 48; ihracat

ve ithalatın mal gruplarının dağılımında ise tarımın payı yüzde 80 gibi oranla yüksek bir paya sahiptir.[2] Ancak iktisadi gelişme konusunda sanayileşme gereği sürekli savunulmakta; Türkiye’nin dünya piyasasında mamul mallar ithal ve tarım ve madencilik ürünleri ihraç eden bir ülke olarak sürdürdüğü rol Kemalist kadroyu rahatsız etmekteydi. [2]

Türkiye’nin tarımla değil sanayileşme ile iktisadi gelişme sağlayacağı fikri toplum düşünürleri tarafından da desteklenmiş, tarım kesimi arka plana itilmiştir. Ziya Gökalp Türkiye’nin ekonomide nasıl bir yol izlemesi, ekonominin nasıl geliştirileceği hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle paylaşmıştır:[2]

“Türklerin ... bir ... iktisadi mefkuresi vardır ki, memleketi büyük sanayiye mazhar etmektir. Bazıları “memleketimiz bir ziraat yurdu. ... büyük sanayi ile uğraşmaya kalkışmamalıyız.” diyorlar ki bu asla doğru değildir. ...”

İşte Devletçilik politikaları 1930’lu yılların devraldığı milli iktisat politikalarının bir devamı olarak varlık göstermiştir. Sanayileşmeye ağırlık veren bir program hazırlanır. 1930’dan önce ticaret sermayesi yaratmaya dönük ekonomik politikaları bu kez devlet eliyle sanayileşme girişimleri çerçevesinde devletçilik ile devam eder. Bu durum tarımda sermaye birikimine destek olmaktan uzaktır.

Bu durum büyük toprak sahiplerinin sanayiciler arasında olmamasından görülebilir. Sanayicilerin çoğu ticaret sektöründe çıkmış; 1923–1950 arasında kurulmuş olan 230 sanayi işletmesindeki girişimcilerin yüzde 53’ü sanayici olmadan önce ticaretle uğraşanlardan ya da tacir babaların çocuklarından oluşmaktadır.[2] Büyük arazi sahiplerinin sanayi sektöründe yer almaları ise 1950’den itibaren belirginlik kazanmıştır. Bunda hükümet değişimine bağlı olarak zihniyet değişiminin de rol oynadığı düşünülebilir. Devletçilik politikaları ile yaratılmak istenen sanayi sektörü devletin etkin rol oynaması ile belli ölçüde yaratılmıştır. Ancak devlet eliyle sanayileşme girişimi özel sektör sanayi girişimciliği ile değil devletin tek aktör olduğu sanayileşme programları ve uygulamaları ile devam ettiğiinden, devletçilik politikalarında ham madde kaynağı olan tarım sektörünün temsilcilerinin sanayileşmesi teşvik edilmemiştir. Tarım kesimi uygulanan devletçilik politikaları ile sanayileşme sisteminin dışında tutulmuştur. Özetle, 1930’lu yıllarda tarım kesimine sanayi sektörüne oranla az önem verilmiş; bu dönemde tarımın geleneksel yapısında çok az değişiklik olmuştur.[14]

Devletçilik politikalarının ve sanayileşme planının finansmanı genel olarak incelendiğinde, iç kaynaklardan kaynak aktarıldığı görülmektedir. İç kaynaklara dayalı olması, devletçiliğin hedef kitesinin ve sınıfsal temelinin ortaya çıkmasında etkili bir veridir. Vergi politikası, tekel gelirlerinin oluşturulması, iç ticaret hadleri düzenlemeleri

aracılığı ile devlete kaynak aktarımını göstermektedir. Bu verilerin incelenmesiyle aslında devletçiliğin finansmanını sağlama araçlarının orta ve yoksul köylülerin aleyhine olduğu görülmektedir.[15]

Devletin tarım sektörüne yatırım kredileri, üretimi destekleyici teknik hizmetleri, sulama, tohum, kimyevi gübre, makine ve gübre gibi yardımlar, tarımsal alanda verimliliği artırıcı ve sermaye birikimine yol açacak etkinliği yaratamamış ve yetersiz düzeyde kalmıştır.

Ziraat Bankası köylüyü finanse etmekle yükümlüydü. Ancak bu banka köylü yerine, model çiftlikler, şarap fabrikaları, çay üretim alanı ve süt ürünleri üreten devlet çiftliklerinin; tarım aletleri, tohum ve gübre satan tarım teçhizatları dağıtım acentesinin; Tarım Satış Kooperatiflerinin finanse edilmesine yardım etmiştir.[7] Bankanın köylüye kredi vermemesi yoğun şikâyetlere konu olmuştur. Atatürk'ün yurt gezisine katılan Ahmet Hamdi Başar köylülerin banka ile ilgili şikâyetlerini şöyle anlatmıştır:[12]

“Geçtiğimiz her yerde rastladığımız ortak şikâyet de Ziraat Bankası'na aitti. Ziraat bankaları köylüye borç vermiyor; çiftçi eli böğründe banka kapılarında dolaşıyor; tarlasını rehin edecek, her şeyi yapacak ama para bulamıyor. ...”

Tablo 1. Devlet Gelirlerinin Yükümlüler Arasında Dağılımı

Gelir grupları	1930–1931 (%)	1934–1935 (%)
Gayri Menkul Sahiplerinden Alınan Vergi	6,29	4,72
Çiftçilerin Yüklendiği Vergi	15,53	12,8
Ticaret ve Sanayinin Yüklendiği Vergi	-	4,94
Serbest Meslek Erbabının Yüklendiği Vergi	10,61	0,18
Hizmet Erbabının ve Küçük Sanatçıların Yüklendiği Vergi	-	18,55

Kaynak: Saraçoğlu, a.g.m.,ss.131-149.

Sürdürülen devletçilik politikaları için sanayiye değil devlete gelir yaratma büyük bir problemdi. Bu problemin en etkin ve kolay çözüm aracı olarak vergiler ve vergi düzenlemeleri kullanıldı. Devletin önemli bir öz kaynağı olan yüksek vergiler, önemli bir fon birikimi sağlamıştır. Zaten devletçilik politikalarının bir anlamda resmi belgesi niteliğini taşıyan I. Beş Yıllık Sanayi Planı ve bu plana dâhil edilen yatırımların finansmanı büyük ölçüde devletin öz kaynaklarına dayandırılmıştır.[16] Aşarın kaldırılmasından sonra vergi değişiklikleri yapılmış; arazi ve hayvan vergilerinin hâsılatı artmıştır. Tarımdaki büyük ve küçükbaş hayvan varlığı üzerinden alınan vergi payı 1926'da toplam bütçe gelirlerinde yüzde 8'ine yükselmiş ve 1927–1941 yılları arasında ise yüzde 5–8 arasında bir paya sahip olmuştur.[1] Hayvan vergisi maktu tutarlar şeklinde uygulandığı için, servet vergileri içinde bütçe gelirlerine katkısı en yüksek olan vergi olmuştur.[9] Hayvan vergisi orta ve küçük köylüler arasında büyük bir yük olarak görülmüş, sürekli şikâyet konusu olmuştur.

Yine Başar Ziraat Bankası ile ilgili olarak şu notları almıştır:[12]

“... Ziraat Bankası ... rekabet olmayan yerlerde havale için lira başına üç kuruş alıyormuş; hatta istediği zaman havale muamelesini bile yapmıyormuş. En küçük havalelerden bile asgari ücret, 125 kuruş. Ziraat Bankası köylüye bez verecek yerde bunları tüccara satıyor, diyorlar....”

Tarım kesimi devletçilik politikalarının bazı uygulamalarından olumsuz etkilenmiştir. Bu uygulamalar şunlardır;

- Vergiler
- İç ticaret hadlerinde bozulma
- Sosyal etkiler

III.1. Vergiler

Devletçilik politikalarının etkin olduğu 1930–1939 dönemi arasında vergi alanında çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde uygulanan vergi politikası ile iktisadi gelişmeyle ilgili kamu hizmetlerinin finansmanı için kaynak sağlama amacına yönelme olmuş; böylece gelir sağlama anlayışı zorunlu bir şekilde hâkim olmuştur.[4] 1930–1935 yılları arasında devlet gelirlerinin yükümlüler açısından dağılımına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Aşarın kaldırılmasıyla köylülerin üzerindeki vergi yükünün azalması bir iyileştirme yaratmış ancak 1929 Krizi'nin yaşanmasıyla tarım kesiminde yaşanan bu iyileşme kısa sürmüştür. Krizle beraber vergilerin ağırlığı artırılmış. Aşar vergisinin kaldırılması miri arazi rejimine son vermiş olsa da tarım üretim ilişkileri üzerinde bir değişiklik yaratmamış, köylü, devlet, mültezim sarraf, toprak ağası ekseninden sadece mültezim çıkmış, aynı düzen devam etmiştir.[17]

Aşarın kaldırılması dolaylı vergi yükünü artırmıştır Dolaylı vergi oranlarının yükseltilmesi tarım kesiminin bu ek vergi yükünden olumsuz etkilenmesine yol açtı. Bazı olağanüstü vergi uygulamaları vergi sistemine dâhil edilse de, dolaylı vergilerin ağırlığı vergi sistemi içinde hâkimdi.

“Özellikle, Gümrük, Muamele vergileri ve tekel gelirleri vergi sistemine egemendi. Kazanç vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı kriz öncesinde yüzde 85 iken 1930 yılı sonrasında yüzde 69'a geriledi. Vergi gelirleri 1924 yılında 121,4 milyondan 1929 yılında 189,4 milyona yükseldi. 1931 yılında ise

141,3 milyon liraya indi. Genel bütçe gelirleri yüzde 18, vergi gelirleri yüzde 26 geriledi. Vergi gelirlerinin 1929 yılı düzeyine 1936 yılında ulaşılabildi. Kriz ortamında vergi gelirlerindeki gerilemeyi azaltmak için 1931 yılında İktisadi Buhran Vergisi,

1931 yılında Muvazene Vergisi konuldu. Bu vergiler 1931 yılında vergi gelirlerinin yüzde 3,5'ini oluştururken 1932 yılında yüzde 16,5'ini, 1936'da yüzde 22,7'sini ve 1938 yılında ise yüzde 33,5'ini oluşturdu.”[17]

Tablo 2. Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Genel Bütçe Gelirlerine Katkısı (1930–1938) (%)

Yıllar	Arazi Vergisi	Ağnam (Hayvanlar Vergisi)
1930	2,62	6,35
1931	2,69	7,04
1932	2,33	5,23
1933	2,43	5,65
1934	2,20	4,35
1935	1,95	4,35
1936	-	5,42
1937	-	6,31
1938	-	4,68

Kaynak: Yılmaz, a.g.m., s.321

1931 yılında çıkartılan İktisadi Buhran Vergisi kanunu önce hizmet sektöründe çalışanların gelirlerine uygulanmış, daha sonra ise 1934 yılında verginin kapsamı genişletilmiş hizmet sektörü dışındaki kazanç vergisi mükellefleri kapsama alınmıştır.[17] Kriz döneminde getirilmiş bu vergi yükleri, sabit gelirli ve köylüleri olumsuz etkilemiştir.

Olağanüstü vergilere ek olarak devlet dolaylı vergi gelirini, alkol, tütün, sigara, sigara kâğıdı, tuz, kibrit, şeker, petrol gibi geniş kitlelerin tükettiği mallar “devlet inhisarı”na arttırmıştır. Dolaylı vergilerin artan bir oranda uygulanıyor olması, köylüler üzerinde ağır yükler yaratmıştı. Dönem içinde kırsal alanlarda yaşayan insanların toplam ülke nüfusunun yüzde 80’ni oluşturduğu dikkate alındığında, tüketim harcamaları vergilerine konu olan sigara, gaz-yağı, kibrit, şeker,

pamuklu bezlerin tüketiminde tarım kesiminin önemli bir paya sahip olduğu sonucuna varılabilir.

Olağanüstü vergi kapsamında yer almayan ancak tarım kesimi üzerinde olağanüstü etkilere yol açan bir diğer vergi, Yol Vergisi (Tarık Bedeli) idi. Çıkartılan kanuna göre, yol vergisi 18–60 yaş arasındaki her Türk (erkek) tarafından “mahallin amale rayicine göre 4 amele yevmiyesi” olarak ödenmesi zorunlu olan bir vergiydi. Kanun 19 Şubat 1925’te daha da ağırlaştırılmış; vergi 6–12 iş gününe çıkartılmıştır. Vergi 6–12 iş gününe çıkarılmıştır. Köylülerden nakdi gücü olmayanlar vergiyi yol yapımında çalışarak ya da tefeciye borçlanarak ödüyorlar ve tefeciden borçlandıklarında verginin köylüye olan yüküne bir de tefeci faizi ekleniyordu. Yol vergisi karşılığı bedenen çalışan mükellef sayısı 1933 yılında 600 bin, 1934 yılında ise 711 bindir.[18]

Tablo 3. II. Dünya Savaşı Öncesi Toplanan Olağanüstü Vergiler

Yıl	İktisadi Buhran Vergisi TL	Muvazene Vergisi TL	Hava Kuvvetleri Yardım Vergisi TL	Buğday Koruma Vergisi %
1931	4,2	-	-	-
1932	10,2	13,9	-	-
1933	10,4	14,6	-	-
1934	12,7	15,6	-	-
1935	13,8	16,3	-	-
1936	13,1	17,9	5,0	7,1
1937	14,9	20,2	5,6	7,3
1938	16,4	17,2	6,1	7,7
1939	18,2	18,3	6,6	8,7

Kaynak: Coşar, a.g.e., s.87

Tarımın üstlendiği vergi yüküne karşın bütçe harcamaları içindeki payı oldukça azdı. Hükümet, bütçe politikası aracılığıyla tarım sektörünü geliştirmeye, ulaştırma ve sanayi sektörlerini geliştirmekten daha az önemsemiş; Türk aydın-bürokrat kadroları arasında yaygınlığını sürdüren “tarımı ihmal etme anlamında sanayileşmecilik anlayışı”, Kemalist yönetici kadronun

iktidar dönemindeki iktisat politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.[2]

Vergi sistemi özellikle köylülerin aleyhine bir şekilde varlık göstermesine karşılık, bütçe gelirlerinin harcanma şekli ise bir yandan asker-sivil devlet kadrolarının ve özel ve devlet kapitalizmine destek olacak şekilde harcanıyordu.[15] Örneğin bu durumu demiryolu

yapım politikası açıkça şöyle gösteriyordu: Demiryolları tarım ürünlerinin pazarlama stratejisine göre değil, güvenlik ihtiyacına uygun olarak yapılıyor, iç pazarın gelişmesi açısından bu durum olumsuz bir hal arz ediyordu. [15]

Aslında aşarın kaldırılması ile köylülerin üzerinden büyük bir vergi yükünün kalktığı düşünülebilir. Ancak, aşarın kaldırılması tarım sektörünün bütünüyle vergi kapsamı dışına çıkarıldığı anlamına gelmemektedir. 1925 ve 1950 dönemi arasında tarım kesiminin vergi yükü değerlendirildiğinde daha bir çeyrek yüzyıl daha tarımın hiç de sembolik sayılmayacak bir vergi yükü altında ezildiği, aşarın arkasından gelen kırsal kesimin tükettiği temel mallar üzerinden alınan inhisar gelirleri ile aşarın yarattığı boşluğun doldurulduğu görülebilir. [19]

Vergiler köylüler üzerinde ekonomik ve sosyal baskı aracına dönüşmüş, tarım kesimi tarafından devletin bir zulüm aracı olarak algılanmış ve şikâyetlere çokça konu olmuştur. Vergilerin köylüler üzerinde yarattığı olumsuzluğu yurt gezisi boyunca gözlemleyen ve notlar alan Başar durumu şöyle anlatmıştır:[12]

“Her nereye gitmişsek vergilerin ağırlığından, alınma tarzının kötülüğünden bu suretle yapılan zulümlerden şikâyet edildiği görülmektedir. ... Tayyare ianesinden, bunun bir vergi gibi tahsil edildiğinden şikâyet ediliyor. ... Tütün işinden, inhisardan geniş şikâyetler var. Tokat'ta, Samsun'da, Bafra'da, Trabzon'da ve her yerde her çeşit şikâyetler”

III.2. İç Ticaret Hadleri

Devletçilik politikalarıyla sanayileşmiş bir ekonomi yaratılmak istenmiştir. Hedeflenen bu ekonomik yapı tarım sektörüne olumlu katkıda bulunamamıştır. Olumlu katkının oluşmamasının başlıca nedeni, tarım ürünleri/sanayi ürünleri ile ilgili olarak yürütülen fiyat mekanizmasıdır. Bu fiyat mekanizması tarımın ticaret hadleri ya da iç ticaret hadleri olarak adlandırılır.

İç ticaret hadlerinde 1928 yılından sonra gerileme olmuş; ancak 1930–1933 yılları arasında ise iç ticaret hadlerinde çok önemli düşüşler olmuş, adeta bir çöküş yaşanmıştır. Tarımın ticaret hadlerinde devletçilik döneminde yaşanan bu çöküntü, tarımsal üreticilerin sattıkları belli bir miktar tarım ürünü ile, tarım dışındaki sektörlerden, eskiye nazaran daha az mal ve hizmet satın almalarına yol açtığı için, Tarımın aslında tarım dışı sektörlerle gerçek gelir (satın alma gücü) aktardığı anlamına gelmektedir.[12] Tarım yarattığı geliri devlete, yani sektörüne aktarmaktadır.

İç ticaret hadleri açısından devletin buğdayla ilgili çıkardığı iki yasa önemlidir. Birincisi 1932 yılında hükümetin belirlediği fiyattan buğdayın Ziraat Bankası kanalıyla satın alınması; ikincisi ise 1934 yılında buğdayı koruma yasasıyla, un ve unlu mamullere ek vergi

getirilerek buradan elde edilen gelirle buğday satın alınmasıdır. 1932'den itibaren devlet buğday ve tütünde sınırlı düzeyde alımlara başlamış; 1930'ların sonlarına kadar, buğdaydaki alımlar ortalama olarak toplam üretimin yüzde 3'ü, pazarlanan miktarın da yüzde 15'i dolayında kalmıştır.[8] Türkiye'de tütüne yüksek bir tüketim fiyatı belirlenmiş; fakat bu fiyat üretici lehine değil, devlet hazinesi lehine olmuştur.[12]

Zamanın Ziraat vekili Muhsin Bey mecliste, buğdayı koruma kanununun amacı buğday üreticilerine prim vermek olmadığını; 1,6–7 kuruş arasında oynayan buğday fiyatına istikrar getirmek olduğunu belirterek konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“Buğday müstahsillerine vermiş olduğumuz fiyat, onu hakiki miktarda değerlendirmekten çok uzaktır. Birçok yerde verdiğimiz fiyat kilo başına 5 kuruştur. ...Çavdar vs. payı alındıktan sonra kilosu 3,4–3,5 kuruş arasında düşmektedir.”[20]

Görüldüğü gibi devletin verdiği buğday fiyatı düşüktür. Bunun nedenleri aşağıda belirtilmiştir;

- Tüccarın un vergisini satın alma fiyatını düşürerek köylüye yansıtması
- Köylüye değil de büyük alım yapan zahire tüccarına buğdayı alım merkezlerine getirirken demiryollarında indirim yapılması
- Alım merkezi sayısının yetersizliği
- Ziraat Bankası'nın çiftçi yerine tüccara kredi vermesi

Tarım ürünleri içinde en çok kötüleşme buğdayda yaşanmıştır. 1934 yılına kadar fiyat endeksi 34'e buğday/sanayi fiyat oranı ise 68'e düşmüştür.[21] Bu devletin yeteri kadar hububat alımı yapmadığını ve buğday fiyatlarında meydana gelen düşüşü bir fırsat olarak değerlendirdiğini göstermesi anlamında önemlidir.[8] Devlet böylece hem iç piyasa fiyatlarında sanayi lehine bir gizli koruma getirisi yaratmış ve hem de kendisine kaynak oluşturmuştur. 1929 Büyük Bunalımı'nın etkisiyle tarım aleyhine gerileyen nispi fiyat yapısının tarımdan tarım dışına kaynak aktarmakta etkili bir araç olduğu görülmektedir.

Yine bu durum, 1930'lar boyunca tüketicilerin aldıkları sanayi malları için yüksek fiyatlar ve çiftçilere ise (özellikle buğday) düşük fiyatlar ödediklerini göstermektedir. İç ticaret hadlerinde sanayi lehine olan bu değişme, üç yoldan sanayide kârlılığını arttırmıştır:[18]

- 1) Tarımsal veya madensel hammaddeleri işleyen sanayilerde hammadde maliyeti düştü
- 2) Gıda maddelerinin nispi fiyatlarının düşmesi, işçi ücretlerinin çok düşük düzeylerde kalmasını sağladı
- 3) Köy kesiminin aleyhine işleyen fiyat makası, işçinin alternatif maliyetini düşürürken köylüyü topraktan kopardı.

Yine devletçilik dönemi boyunca buğday fiyatlarının istikrarlı bir şekilde olması, devletin buğday alıcı olarak varlığına ve iç ticaret hadleri düzenlemelerine bağlı olabilir. Devlet buğdayın aleyhine düzenlediği iç ticaret hadleri ile elde ettiği geliri sanayileşmeye aktarmış, devletçilik politikalarını finanse etmiştir.

Tarım kesiminde iç ticaret hadlerinden dolayı aktarılan kaynaklar özel kesime gitmek yerine bürokrasiyi zenginleştirmiş ve milli gelirden artış sağlamıştır. Devletin elinde böylesi güçlü bir kaynağın bulunması, devletçilik politikalarında değişim yaratmıştır. Artık devlet sanayide özel girişimciliği desteklemek yerine kendisi bizzat

ekonomide aktör olmaya kara vermiş ve devletin sanayi işletmelerini kurmaya başlamıştır. Aslında görüldüğü gibi tarımın iç ticaret hadleri aracılığıyla kaynak aktardığı kesim özel sanayi kesimi olmamış; devletin bürokrat sanayicileri olmuştur.

Aşağıdaki tabloda GSMH'nin yıllık büyüme hızlarından tarım sektörünün büyüme hızı görülebilir. 1935 ve 1936 yılları dışında sanayi kesimi yüzde 10'un üzerinde büyümüştür. Bu durum devletçilik politikaları ve tarım aleyhine gerçekleşen ticaret hadlerinden kaynaklanmıştır.

Tablo 4: GSMH'nin Yıllık Büyüme Hızları (Yüzde)

Yıllar	GSMH	Tarım	Sanayi
1930	2.2	-3.9	8.9
1931	8.7	14.3	5.5
1932	-10.7	-28.8	8.6
1933	15.8	22.1	13.1
1934	6.0	2.7	9.4
1935	-3.0	-6.7	-0.8
1936	23.2	54.1	2.1
1937	1.5	-3.5	7.1
1938	9.5	5.4	13.5
1939	6.9	3.8	10.9

Kaynak: Çavdar, a.g.e., s.289

Sanayinin büyüme hızı 1930–1935 yılları arasında (sabit fiyatlarla) yüzde 15 iken, tarım üretim artış hızı yüzde 1'e dahi varmıyordu.[18] Tarım üretimindeki düşme, 1929 Krizi'nin yanında iç ticaret hadlerinin sanayi lehine değişmesiyle de ilgiliydi. 1936 yılındaki artış ise, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'na öncesinde buğday stoku yapma isteğinden dolayı yüklü miktarda buğday alması ile açıklanmaktadır.

Tablo 5: Fiyat Oranları (1939=100)

Ürünler	1923 1928	1929	1930 1932	1933 1939
Buğday/Sanayi	166	75	111	104
Pamuk/Sanayi	94	02	93	102
Tütün/Sanayi	82	6	96	106

Kaynak: Boratav (1977), a.g.m., ss.3–24

Tablodan hareketle; buğday fiyatının diğer tarım ürünlerinden farklı olarak 1930–1932 yılları arasında hızla düştüğü görülmektedir. Devletçiliğin hâkim olduğu dönemde yaşanan bu büyük düşüş, bu yıllarda sanayi kesiminde büyük kârların elde edildiğini gösterir. 1930–1932 döneminden farklı olarak bu kârlar sadece özel kesime değil, büyük ölçüde devlet sanayine intikal etmiş ve dönem içindeki sanayileşme sürecinin temel kaynaklarından birini oluşturmuştur.[22]

Tahıl fiyatları, geleneksel ihraç ürünlerinin fiyatından daha hızlı bir şekilde düşmüş; 1929 ile 1934 arasında 1kg. buğdayın fiyatı 12,6 kuruştan 3,6 kuruşa; pamuğun fiyatı 62,3 kuruştan 33,1 kuruşa, fındığın fiyatı 37,1 kuruştan 16,4 kuruşa kadar inmiştir.[1] Tarım ürünleri fiyatının düşüşün bir bölümü dünya fiyatlarına bağlıydı; geri kalanının nedeni ise hükümetin sanayi mallarını koruması ve vergilendirmesiydi.[2] Bu fiyat hareketlerinden en fazla etkilenenler de buğday ve diğer hububat ürünleri olmuş; 1928-1929'dan 1932-1933'e kadar tarımsal ürünlerle sanayi ürünleri arasındaki fiyat farkı oranı yüzde 20, buğday/sanayi ürünleri fiyat oranı yüzde 39 gerilemiştir.[23]

Devlet iç ticaret hadlerine müdahale ederek tarım ürünlerine ait piyasa fiyatının oluşmasını engellemiştir. Buğdayla ilgili yapılan düzenlemeler devletin kendisine ve desteklediği sosyal gruplara kaynak aktarması şeklinde değerlendirilebilir. Devletçilik politikalarının bir anlamda emredici yönü buğday alım fiyatlarıyla somutlaşmıştır. Devlet, köylüyü iç ticaret hadleri vasıtasıyla piyasanın gerisine atmış, ekonominin bir aktörü olma vasfını zayıflatmıştır. Bu durum sadece küçük köylüyü değil aynı zamanda büyük toprak sahiplerini de olumsuz olarak etkilemiştir. İç ticaret hadleri ile piyasa ekonomisinden uzak tutulan tarım kesimi sermaye birikimi yaratma olanağından mahrum kalmıştır. Belki de 1929 Krizi kadar köylünün karşılaştığı bu devlet engeli de tarım kesiminin kapitalistleşmesi yönünde önemli bir etki yaratmış olabilir. Ayrıca devletin buğday alımları devletçi

politikaların yürütülmesinde gerekli sermaye birikiminin devlete aktarılması anlamına da gelmektedir.

Aslında devlet piyasalar ve iç ticaret üzerinde çok fazla müdahaleci bir tutum içinde olarak önemli tarım sektörü üzerinde denetim mekanizmaları oluşturmuştur. Birikim ve sanayileşme süreçleri bakımından özel bir önem taşıyan tarımsal piyasalar üzerinde devlet denetimini şu üç farklı mekanizma ile kurmuştur:[24]

1) Buğday alımlarında olduğu gibi kamu kuruluşlarının doğrudan piyasaya girebilmesi

2) Şeker pancarı, pamuk ve tütün gibi tarımsal hammaddeyi kullanan sanayinin büyük ölçüde devlete ait olması sayesinde piyasaya devlet işletmelerinin fiilen egemen olabilmesi

3) İhracata dönük tarım ürünlerinin bir bölümünde olduğu gibi hükümetin denetimindeki tarım satış kooperatiflerinin ihraç fiyatı ile çiftçinin eline geçen fiyat arasındaki marj üzerinde etkili olabilmesi

İncir, pamuk, fındık gibi ürünlerin üreticilerinden oluşan Tarım Satış Kooperatifleri, katı devlet kontrolü altında devlet tarafından işletilen bürokratik organizasyonlardı ve bu kooperatiflere üyelik zorunluydu.[7] Ayrıca, Ahmet Hamdi Başar devletin kurduğu Tarım ve Kredi Kooperatiflerinin amacından uzaklaştığını; tarım ve Kredi Kooperatiflerinin köylünün değil murabahacı tüccarın eline geçme tehlikesinin söz konusu olduğunu belirtmiştir.[12] 1920–1940 döneminin kooperatifçiliği, esas itibarıyla, köye ve köylülüğe yönelik olmayan, toplumsal olayları önlemeye veya geciktirmeye çabalayan bir kooperatifçilik olarak kalmıştır.[25]

İç ticaret hadleri ile sermayenin tarımdan sanayiye doğru aktarılmasında devletçilik politikaları etkili olmuştur. İç Pazar sanayiciler tarafından istismar edilmiş; gerçek bir sermaye birikimi yapamayacak olan sanayiye ihracat yapan tarım kesiminin kaynakları devletin yaptığı iç ticaret düzenlemeleri ile aktarılmıştır.[26] Devlet bu aktarımı, tarımla iç ve dış ticaret piyasaları arasına girerek yapmıştır.

III.3. Devletçiliğin Kırsal Alanda Sosyal Etkileri

Devletçilik politikaları tarım kesimi üzerinde önemli sosyal değişimler yaşanmasına da yol açmıştır. Türkiye’de 1937 yılında bütün orman kaynaklarını devletin kontrolü altına alması, geçimini ormancılıkla sağlayan kırsal kesim üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Bu olayın ekonomik ve sosyal anlamda sıkıntılar yaratmıştır. Ormancılıkla uğraşan köylüler, toprağa yönelmek zorunda kalmışlar ve devleti katı bir biçimde eleştirmişlerdir.[7]

Yine devletin yürüttüğü iktisat programı gereğince, köylülerin bazı ürünleri yetiştirmeleri teşvik edilmiştir. 1930’larda devlet, pamuk ve şekerpancarı üreticilerini

desteklerken buğday üreticilerini ise desteklememiştir.[20] Aslında devlet buğday üreticilerini düşük fiyata tabi tutarak sanayileşme politikasına kaynak aktarmış; sanayi hammadde üreticilerini ise bu tarım ürünlerini daha yüksek fiyatlarla alarak desteklemiştir. Bu tüm tarım kesimi üzerinde olumlu bir program yürütülmediğini göstermektedir. Yine köylüler arasında ekonomik zorlukların tarımsal ürüne endekli bir şekilde farklılaştırıldığı da düşünülmektedir. Devlet bir yandan özellikle sanayiye hammadde teminini sağlamak için yüksek fiyat uygularken, diğer yandan buğday üreticilerinin ekonomik sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Buğday üreticilerinin ticaret hadleri 100 iken 46’ya düşmüştü; köylüler artık 1 kg buğday kadar kumaş, şeker, gaz yağı için iki ile üç kat daha buğday satmak zorundaydı.[1]

Kırsal kesimde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki büyüklüğü göz önüne alındığında, devletçilik politikaları açısından ayrıca beşeri kaynak oluşturduğu da görülmektedir. Özellikle fabrikaların kırsal bölgelerde kurulması, işgücünün tarlalardan fabrikalara yönelmesine neden olmuştur.[7] Yoksullaşan buğday üreticileri kentlere göç ederek sanayileşmeye ucuz işgücü sağlamıştır.[20]

Yine devlet, bir yandan izlediği ekonomik politikalarla iç ticaret hadlerinin buğday aleyhine düşmesine ve tarım ürünleri fiyatlarının düşmesine yol açarken, diğer yandan köylünün tüketim ürünlerine ve tarım sektörüne yeni vergiler koymuştur. Bu durumda köylüler, vergi tahsildarları ve alacaklıları arasında sıkışıp kalmış ve birçoğu vergileri borçlarını ödeyebilmek, hem de ileride vergiden kaçabilmek için topraklarını terk edip hayvanlarını satmışlardır.[1]

Yine yol vergisi ile devletçilik politikalarına hem finansman hem de insan gücünden vergi karşılığı faydalanma yoluna gidilmiştir.

Devletçiliğin finansman kaynağı konusunda önemli bir nokta da, devletçi iktisadi büyümenin faturasının çoğunlukla dokuma ve diğer devlet teşebbüslerinin ürünlerini alan köylülere çıkmış olmasıdır.[7] Dolayısıyla devlet kaynak sağlamak için dokuma ürünlerinde yüksek fiyat politikası takip etmiştir.

Devletçilik döneminde kırsal kesime dönük bir diğer uygulama köy enstitüleridir. Köy enstitüleri açarak devlet, köylerde iktidarı destekleyecek yetiştirilmiş bir kadro yaratmayı hedefliyordu. Ancak köy enstitüleri köylüleri içe kapanık bir yapıya sürüklemiş; 18–50 yaş arasındaki köylüleri köy ve bölge okullarının, okul yolu ve bahçelerinin yapımında çalıştırmış ve bunların onarılmasında işlerin tamamlanmasına kadar yılda yirmi gün çalıştırma zorunluluğu getirmiştir.[14] Dolayısıyla köylüler devletin köy enstitüleri politikalarını desteklememiştir. Kentlerdeki okulların yapımı ve masrafi

devlet bütçesinden karşılanırken, köylerdeki okulların yapımı ve masrafi devlet bütçesinden değil gerek nakdi gerek bedeni olarak köylüler tarafından karşılanmıştır.[27]

Köylülerin sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyan bir tespiti Yerasimos'un yaptığı şu hesaplamayla ortaya koymaktadır:[10]

“1932–1936 yılında Orta Anadolu’da köylülerin kişi başına yıllık harcamaları 36,3 Türk lirasıdır. Bu bir işçinin yıllık ücret tutarının yüzde 15’i veya kişi başına yıllık millî gelirin yüzde 44’ü etmektedir. Üstelik bu meblağın yarısı, köylünün kendi yetiştirip kendi tükettiği ürünün karşılığı olup, ancak diğer yarısı paraya dönüşen geliri ifade eder. Bu durumda bu köylünün harcamalarının yüzde 60’ı besin maddelerine gitmektedir. Ve bu giderin yüzde 50’si sadece tahıl tüketimiyle ilgilidir. Yine köylü günlük kalori ihtiyacının yüzde 80’ini tahıldan almaktadır.”

IV. SONUÇ

Devletçilik felsefesi, Millî İktisat düşüncelerinin Cumhuriyeti kuran kadrolarda yarattığı etkinin bir devamı olarak oluşturulmuştur. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda sürdürülen millî burjuvazi yaratma çabaları 1929 krizinin ve SCF ile ortaya çıkan toplumsal muhalefetin etkisiyle sanayici yaratmaya ve devletin ekonomide etkin bir rol almasına dönüşmüştür. Genel prensipler aynı kalmış; toplumsal muhalefet sadece bürokrasinin ekonomi ile ilgili kararları tek başına vereceği bir sistem yaratmıştır. Bu sistem de devletçiliktir. İlk önce tek parti yönetiminin planlarına daha sonra ise anayasaya eklenmesiyle, devletçilik politikaları kurumsal anlamda devlet felsefesi haline gelmiştir.

Devlet cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren geri kalmışlığın nedeni olarak millî burjuvazinin yokluğunu göstermiştir. Ancak ilginç olan nokta, tarımsal ürün ihracatçısı olan Türkiye’de bu yaratılmak istenen ve sürekli eksikliği duyulan burjuvazinin tarım sektöründen çıkarılmak istenmemiş olmasıdır. İttihat Terakki’den Cumhuriyete devir alınan millî burjuvazi hedefi toprak sahiplerini hedef almamıştır.

Millî burjuvazi yaratma ya millileştirmeler yoluyla ya da devletin tüm olanaklarını devreye sokması yoluyla gerçekleşmiştir. İşte devletçilik hem devletin tüm olanaklarını devreye soktuğu hem de artık kendisinin bizzat burjuvazi sınıfının yerine geçtiği bir uygulama olarak doğmuştur.

Devletçilik politikalarının ardındaki temel düşünce asker-bürokrat kurucu kadronun ekonomide etkinliğini sağlamak; ipleri onların eline vermektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet destekli bir şekilde gerçekleşen millileştirmeler ve burjuvazi yaratma çabaları sonucunda toplumsal muhalefet oluşmasına karşı, kurucu kadro kendilerinin ve inkılâplarının sürekliliği için ekonomide

tam kadro bulunmayı çözüm olarak geliştirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında halk için halka rağmen ideolojisi artık burjuvazi için burjuvaziye rağmen olarak değişmişti.

Asker-bürokrat yönetici elitin politikaları, yaşadıkları ikinci parti deneyimi sonucunda ilk defa toplum tarafından yüksek sesle eleştirilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası söylemleriyle ve savundukları parti programıyla özellikle köylülerin, işçilerin ve tüccarların desteğini kazanmıştır. Bu oluşan muhalefet Mustafa Kemal ve kadrosunda endişeler yaratmıştır. Bu endişeleri sonucunda devletin yöneticileri devleti kendilerinin kurtaracakları düşüncesiyle politikalar geliştirmek istemişlerdir. Bu politikaları geliştirmeden önce kuruluşan bu yana halktan uzaklaştıkları düşüncesiyle bir yurt gezisi düzenleyerek doğu, batı, kuzey ve güney bölgeleri kapsayacak şekilde illeri gezmişler, sorunları dinlemişlerdir. Ne yazık ki ikinci parti deneyimine kadar halktan uzak olduklarının farkında değillerdir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa halkla karşı karşıya geldiklerinde Mustafa Kemal’in yaşadıkları ve hissettikleri açık bir şekilde şaşkınlıktır.

Ancak gezi sonucunda tüm halkı kapsayacak en iyi programın devletçilik olduğu kararının verilmesi oldukça ilginçtir. Halk aslında devletin vergilerinden, kontrolünden ve inkılâplarından şikâyetçidir. Devletin tüm bu şikâyetler karşısında aldığı tavır daha güçlü bir devlet olmuştur. Hâlbuki belki de SCF deneyimi şunu gösteriyordu: geniş bir kesim devletin onlar adına sosyal hayatı ve ekonomik hayatı ilgilendiren inkılâplar yapmalarını istemiyordu. Ve devlet ekonomik anlamda nasıl bir adım atarsa atsın bir türlü tarım kesimini arkasına alamıyordu.

Zaten hükümetin de ya da devletin de tarım sektörüne ilişkin süreklilik arz edecek bir programı yoktu ve olmuyordu. Aşarın popülist kaygılarla kaldırıldığı sonradan konan vergilerden anlaşılıyordu. Gerçekten de aşar köylünün yeni rejime desteğini sağlamak için kaldırılmış olabilir. Köylüler lehine bir durum yaratma kaygısı aşarın kaldırılmasında etkili olan bir tavır değildi. Çünkü aşarın ardından köylüye uygulanan vergileri aşarı aratmayacak özellikteydiler. Arazi vergileri, yol vergileri, hayvan vergileri, tekel vergileri gibi vergiler tarım kesimine ağır yükler getiriyordu. Dolaylı vergilerin giderek artan bir şekilde uygulanmasının, kırsal alanda yaşayan insanların toplam nüfusun yüzde 80’ini oluşturduğu göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, köylüleri olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmak kolaylaşmaktadır. Yine köylerde yol yapımında köylünün fiziksel gücünden vergi karşılığı faydalanmak, Cumhuriyet Türkiye’sinin yarattığı önemli ve tartışmaya açık bir angaryadır.

Köylünün sermaye birikimini arttıracak bir sonuç ortaya çıkartması beklenen aşar vergisinin kaldırılması;

sonuçları itibariyle küçük toprak sahiplerinin yükünü azaltmış gibi görünse de yükü büyük toprak sahiplerine yükleyerek orada sermaye birikimini engellemiştir. Eklenen diğer vergilerle küçük-büyük tarım kesimi devletçilik politikalarını finanse eder hale gelmiştir.

Devletçilik politikalarının yürütüldüğü 1930'lu yıllarda devlet yukarıda belirtilen vergilere ek olarak tarım kesimini iç ticaret hadleriyle ekonomik sıkıntıya uğratmıştır.

1930'larda devletin hem kendisinin sanayide yer alması hem de sanayicileri desteklemesi ile tarım kesiminde sermaye birikimini önlediği düşünülebilir. Bürokrasinin kuvvet kazandığı bu yıllarda tarım kesimi ile sanayi kesimi arasındaki ekonomik çelişkiler giderek artış göstermiştir. Bu artışta devletin emredici ve destekleyici rolü önemlidir. Devlet tarım kesimine emredici, buna karşın sanayici kesimine ise yol gösterici, destekleyici bir devletçilik çizgisinde hareket etmiştir. Bu tarım kesiminin girişimci olmak istememesi olarak değerlendirilmemelidir. Bu tamamen asker-bürokrat kesimin tercihidir. Yine bu durum şehirli tüccar burjuvazinin de talebi değildir. Aslında bir bütün olarak tüccar ve tarım kesimi rejimin destekçisi olarak görülmemekte ve seçilmemektedir. Rejimin destekçisi yine rejimin kurucularıdır.

Sanayileşme planı genel olarak iç kaynaklarla finanse edilmektedir. Bu şekilde vergi politikası ve tekel gelirlerinin gelişimi sanayileşme çabalarının sınıfsal temellerini de işaret etmektedir. İç ticaret hadleri tarımda gerçek geliri azaltmış; kaynaklar devlete aktarılmıştır.

Devletçilik politikalarında tarım kesiminin iktisaden zayıf bırakılması, devletin tarım ürünleri üzerinde etkili olacak iç ticaret hadlerini sanayiden yana korumasıyla olmuştur. Buğday fiyatlarının iç ticaret hadlerini devletin kendi lehine ve sanayi hammadde girdileri lehine düzenlemesi olarak okunması gereken düzenleme, buğdayla ilgili olan düzenlemedir. Köylüler devlete iç ticaret hadleri düzenlemeleriyle kimi zaman piyasa fiyatının altında buğday satmışlardır. Bu durum küçük büyük tüm buğday yetiştiricilerini olumsuz etkilemiştir. Aslında iç ticaret hadleri müdahaleleri köylüleri buhran kadar olumsuz etkilemiştir. Her iki durum da köylünün kapitalistleşmesi önünde engeller oluşturmuştur.

Tek parti yönetimi cumhuriyetin kuruluşundan dünya buhranına kadar olan dönemde devlet burjuva sınıfının oluşması için elinden geleni yapmıştır. Ancak daha sonra ise kendi gücü ve iktidarı çerçevesinde oluşturduğu, sektörler arasında birbirinin tamamlayıcısı olmalarını sağlamaksızın sanayileşme için tarıma yük bindiren bir yol seçtiği için tartışmalı hale gelen bir devletçilik politikası oluşturdu. Aslında bu yolu seçtiğinde siyaset sahnesinden uzun dönemde tek başına

iktidar olamayacak şekilde uzaklaştığını da göremedi. Zaten tek parti iktidarı, gerçek üretici güç olan tarım kesiminin karşısında güçsüz bir bürokratik parti haline dönüşmüştü. Devlet tarım kesimine dönük uygulamalarında hep bir eksikle devam ediyordu: Vergileri, iskân düzenlerken toprak reformu yapmıyordu; iskân kanunu çıkarmasına rağmen toprak kanununu çıkarmıyordu. Hâlbuki Demokrat Partili yıllarda tarıma dayalı endüstriler oluşmasında büyük arazi sahibi aileler girişimci olmaları konusunda teşvik edilmişlerdir.

1930'lu yıllarda tarımsal sermaye birikimini sağlayacak yöntem ve uygulamalar takip edilmemiştir. Fiyat mekanizmaları, üretim yapılacak alanların daraltılması, tarımsal ürünün pazarlanması gibi sorunlar tarım kesimini sermaye birikimi yapmaktan yoksun bırakmıştır. I. Sanayi planında zaten devlet açıkça sanayici kesimi koruyacağına beyan etmiştir.

Köy enstitüleri de devletçilik döneminde uygulanan hem ekonomi hem de sosyal yönlü bir diğer politika olarak köylüler üzerinde etkili olmuştur. Köy enstitüleri açmaktaki amaç, tek parti döneminde kırsal kesimde rejime bağlı kadrolar yetiştirmektir. Köy enstitüleri köylüler açısından içler acısı bir durum olarak algılanmıştır. Çünkü devlet hizmet götüremediği köylere ve kırsal kesime ulaşmak yerine, orada kendisinin gerçekleştirmesi gereken işleri köy enstitüleri üzerinden köylülere yıkmıştır. Köylülerin ödedikleri vergilerle kentlerde devlet okullar yaptırırken; köylerde okullar bu vergilerden değil köylülerin hem maddi hem de fiziki güçleriyle yapılıyordu. Kentliler köylülere kıyasla açıkça kayırılıyordu. Devletçilik politikaları ile sosyal politikaların bir uygulama biçimi olan köy enstitüleri köylüler tarafından destek görmemiştir. Ve belki de rejimin kadrolarının yetiştirilmesi hedefi tam tersi bir şekilde, rejimin muhaliflerini yaratmaya dönüşmüştür.

Devletçiliğin sanayileşmeye ağırlık vermesiyle sanayileşmede de ilerleme olmamış; sermaye birikimi sağlanamamıştır. Sanayi sektörü tarafından üretilen malların nüfusun çoğunluğunu temsil eden tarım kesimi tarafından tüketilememesi devletçiliğin hedeflenen sonuçlara ulaşamadığının bir işareti sayılabilir. Türkiye'de devletçilik idarecilerin kendi idare mekanizmalarının sürekliliğini sağlamak adına bizzat idari araçlarla ekonominin içinde yer alması şekliyle varlık göstermiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] KEYDER, Ç. (1995). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.135-149.
- [2] TEZEL, Y. S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Yurt Yayınları, s.128-396

- [3] KÜÇÜKÖMER, İ. (2009). *ve Düzeninin Yabancılaşması*, İstanbul: Profil Yayınları, ss.108–168.
- [4] SARAÇOĞLU, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası, *Maliye Dergisi*, Sayı:157, (Temmuz-Aralık), ss..131-149.
- [5] ZÜRCHER, E. J. (2008). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 22. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s.270.
- [6] BAŞKAYA, F.(2007) *Devletçilik, Resmi İdeoloji Sözlüğü*, Ed..Fikret Başkaya ve Tolga Ersoy, Ankara: Özgür Üniversite, s.112.
- [7] KERWIN, R. W. (1995) *Türkiye'de Devletçilik (1933–1950), Türkiye'de Devletçilik*, Der. Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss.103–113.
- [8] PAMUK, Ş. (1998). Dünya İktisadi Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış, *Bilanço 1923–1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Ekonomi Kongresi II. Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre*, Ankara, (10–12), ss.33–40.
- [9] YILMAZ, G. A. (2009). Türkiye'de 1923–1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt XXVII, s.297–328.
- [10] YERASIMOS, S. (2005). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşından 1971'e*, Yedinci Baskı, İstanbul: Belge Yayınları, ss.138–142.
- [11] NUR, S. (1932). *Devletçilik ve Kooperatifçilik, Türk İktisatçılar Cemiyeti İktisadi Konferanslar Serisi*, No:5, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Şirketi, s.18.
- [12] BAŞAR, A.H. (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi*, "Gazi bana çok kızmış...", Cilt 1, Yayına Haz. Murat Koraltürk, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 302–572.
- [13] *Maliye Bakanlığı, Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*, Ankara: Ümit Ofset Matbaacılık, 2008, <http://www.sgb.gov.tr/Yayinlar/Atat%C3%BCrk%20D%C3%B6nemi%20Maliye%20Politikalar%C4%B1.pdf> (29.04.2012), s.68.
- [14] ÇAVDAR, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900–1960*, Ankara: İmge Kitabevi, ss.264–266.
- [15] TİMUR, T. (2001). *Türk Devrimi ve Sonrası*, 6. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, s.101–162.
- [16] BAŞKAYA, F. (1986). *Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*, Ankara: Yargı Kitabevi, s.108.
- [17] COŞAR, N. (2004). *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926–1950)*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, ss.30–42.
- [18] KAZGAN, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, ss.78–87.
- [19] OYAN, O. (1998). Meiji-Osmanlı-Türkiye: Vergi Politikasına İktisadi Kalkınma Sorunsalından Bakış, *Bilanço 1923–1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Ekonomi Kongresi II. Cilt: Ekonomi-Toplum-Çevre*, Ankara, (10–12), ss.41–57.
- [20] KÖYMEN, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük Ağalar, Üretenler, Patronlar*, İstanbul: Yordam Kitap, Ss.126–128.
- [21] BORATAV, K. (1995). Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları, *Türkiye'de Devletçilik*, Der. Nevin Coşar, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s.136.
- [22] BORATAV, K. (1977). Büyük Dünya Bunalımı İçinde Türkiye'nin Sanayileşme ve Gelişme Sorunları: 1929–1939, *Tarihsel Gelişimi İçinde Türkiye Sanayi, Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi 1976*, Makine Mühendisleri Odası Yayın No: 106/1, Ankara, ss.3–24.
- [23] PAMUK, Ş. (1988). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923–2000)*, Der: Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, Ankara: Yurt Yayınları, ss.91–108.
- [24] BORATAV, K. (2007). *Türkiye İktisat tarihi 1908–2005*, 11. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, s.69.
- [25] VARLIK, M. B. (2012). 1930–1940 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Kooperatifler Üzerine Bir Deneme, *yaklasim.iibf.gazi.edu.tr/ciltler/1.3.5.pdf* (1.04.2012), ss.101–133.
- [26] HAMDİ, A. (1933). *İktisadi Devletçilik*, İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Anonim Şirketi, s.125.
- [27] KOÇAK, C. (2009). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*, Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, s.125.

Arzu VARLI

arzu.varli@marmara.edu.tr

She was graduated from İstanbul University, Faculty of Economics in 2000. She completed her Ph.D. degree at Marmara University, Social Sciences Institute, in 2010. She works as a lecturer in Marmara University. Her main research areas include National Economics, Economic History of Turkish Republic, and History of Consumption.